

KRZYSZTOF ŁYSKAWA

DOCHODY OSÓB W STARSZYM WIEKU A ZARZĄDZANIE RYZYKIEM STAROŚCI

1. WPROWADZENIE

Utrata zdolności do zarabkowania w podeszłym wieku stanowiła problem od setek lat. Jednak dopiero w okresie rewolucji przemysłowej problem ten urósł do tak znacznych rozmiarów, iż konieczne było pojawienie się instytucji ubezpieczeń emerytalnych.

W społecznościach przedindustrialnych świadczenie na rzecz ludności starszej było naturalną powinnością dużej rodziny, utrzymującej się w szerokim zakresie z rolnictwa. Wraz z masowym przepływem ludności wiejskiej do miast uległy osłabieniu socjalne funkcje tej wielkiej rodziny chłopskiego pochodzenia. Efektem był stały, obserwowany rozpad tych więzi. Dodatkowym elementem, kształtującym obraz tej epoki, była niska cena pracy. Do pracy zarobkowej włączają się kobiety i dzieci, a indywidualne oszczędzanie na stare lata przy bieżących trudnościach z utrzymaniem było niemożliwe. Tak więc, zarówno wydatki na dziecko, które mogłoby zapewnić spokojną starość swoim rodzicom, jak i te związane ze sprawowaniem opieki nad starymi rodzicami przez dorosłe dzieci, traciły swoje znaczenie w konfrontacji z wydatkami na zwykłą, codzienną egzystencję rodziny.

W reakcji na negatywne skutki społeczne tego zjawiska, a często także polityczne (np. wzrost nastrojów rewolucyjnych, powstawanie nowych partii socjalistycznych i związków zawodowych), państwo zajęło się zainicjowaniem systemów ubezpieczeniowych¹.

Jako pierwszy zrobił to Otto von Bismarck, który w 1889 roku w Niemczech wprowadził przymus zbierania składek na stare lata oraz przypadki inwalidztwa. Sama ustawa o ubezpieczeniach emerytalno-rentowych była wynikiem szeregu kompromisów politycznych, a jedną z przesłanek jej realizacji była chęć uzyskania „spokoju społecznego”. Ubezpieczenie swoim zakresem objęło robotników, a z czasem także pracowników umysłowych (1911 r.). Zebrane, dzięki przymusowi, dość pokaźne składki, miały zostać wykorzystane w pierwszej fazie produkcyjnie i inwestycyjnie w procesie industrializacji Niemiec.

---

¹ Wezniej pewne przywileje z tytułu państwowych systemów emerytalnych miały osoby pełniące służbę publiczną; szerzej w: S. Golinowska, *Ewolucje i kierunki reform bazowych systemów emerytalno-rentowych w świecie*, w: *Bazowe systemy emerytalno-rentowe w świecie*, IPiPS, Warszawa 1993, s. 17

Za przykładem Niemiec poszła Anglia, gdzie w 1911 roku Lloyd George przedstawił projekt systemu ubezpieczeń społecznych². Lecz w świetle istniejącej tam renty starczej (świadczenia typu socjalnego dla osób powyżej 70 roku życia, finansowane wyłącznie przez państwo), problem ubezpieczeń emerytalnych nie został uznany za najważniejszy i nie znalazł się w pierwotnej wersji tego systemu. Wprowadzono je dopiero w roku 1925. Świadczenia emerytalne nie były wysokie i obowiązywał minimalny, pięcioletni okres zbierania składek do momentu uzyskania uprawnień, który określono na 65 lat³. Składki finansowali w równych częściach pracownicy i pracodawcy, zaś wypłata emerytur nie była uzależniona od wielkości posiadanych środków (na mocy wcześniejszych rozwiązań świadczeniobiorca musiał posiadać odpowiednio niskie dochody oraz spełnić pewne warunki moralne)⁴.

2. STAROŚĆ JAKO RYZYKO

W dalszej części opracowania spróbujemy spojrzeć na problemy związane z wiekiem starczym jako ryzykiem.

Z punktu widzenia metodologii zagadnienia ryzyka, może ono być przedmiotem badań zarówno od strony samych niebezpieczeństw (zagrożeń), jak i od strony ich materialnych przejawów będących skutkiem ich realizacji w otaczającej rzeczywistości⁵. Niebezpieczeństwo jest na ogół definiowane jako przyczyna albo źródło strat lub potrzeb. Ryzyko jest bez wątpienia pojęciem szerszym, a niebezpieczeństwo stanowi raczej element ryzyka, faktor wpływający na jego wielkość i natężenie⁶. Należy stwierdzić, że dopiero oba sposoby badań, łącznie pozwalają zbudować konstruktywną i zarazem kompleksową teorię ryzyka.

Ryzyka osobowe to możliwość straty dochodu lub majątku jako rezultat zdarzenia polegającego na utracie zdolności do osiągnięcia dochodu. „Możliwość zarobkowania” jest generalnie narażona na cztery niebezpieczeństwa⁷:

- przedwczesna śmierć,
- osiągnięcie wieku starczego,
- choroba lub inwalidztwo,
- bezrobocie.

Proces, który pozwala zminimalizować wpływ negatywnych skutków zdarzeń losowych na stan majątkowy przedsiębiorstwa czy pojedynczego

² Należy zauważyć, że w Anglii istniały ponadto w tym czasie ubezpieczenia dobrowolne, zorganizowane w formie towarzystw pomocy wzajemnej oraz spółdzielczych kas oszczędnościowych. Wszystkie towarzystwa działały opierając się na zasadzie wzajemności (friendly societies). Tworzyły one kasy, do których członkowie wpłacali składki jednolitej wysokości. Z kas tych przyznawano świadczenia w przypadkach niezdolności do pracy spowodowanej chorobą, a niekiedy także w przypadkach inwalidztwa i starości, zob. za: K. Kolasinski, *Modele i funkcje ubezpieczeń społecznych*, wyd. Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń 1990, s. 7 - 11.

³ S. Golinowska, *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej*, PWN, Warszawa 1994, s. 67 - 68.

⁴ Emerytura nie przysługiwała osobom, które otrzymywały pomoc dla ubogich lub w ciągu ostatnich 10 lat przebywały w więzieniu lub unikały pracy dla utrzymania siebie i swojej rodziny.

⁵ E. Kowalewski, *Wprowadzenie do teorii ryzyka ubezpieczeniowego, w: Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, cz. I, praca pod red. A. Wąsiewicza, Branta, Bydgoszcz 1994, s. 11.

⁶ W. Warkało (red.), *Ubezpieczenia majątkowe*, PWE, Warszawa 1969, s. 53.

⁷ E. J. Vaughan, *Risk management*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1997, s. 16.

człowieka nazywany jest zarządzaniem ryzykiem (risk management) i może również zostać zastosowany do rozpatrywanego problemu utraty dochodu w wieku starczym. Jednak należy zauważyć, że nie wszystkie wcześniej wymienione rodzaje niebezpieczeństwa będą omawiane; wyłączamy z rozważań problem bezrobocia.

Pierwsza faza zarządzania ryzykiem polega na rozpoznaniu, ocenie i oszacowaniu ryzyka. Ludzie w wieku starczym mają szereg różnych potrzeb, a realizacja ryzyka starości powoduje niekorzystne sytuacje ekonomiczne jak i społeczne, które mogą być powodowane przez różnorodne zdarzenia, niekoniecznie losowe. Zwykle do podstawowych cech zdarzenia losowego zalicza się: statystyczną prawidłowość, nadzwyczajność i losowość. Z polskich tablic trwania życia wynika, iż ze 100 tys. urodzonych kobiet i mężczyzn do 60 roku życia dożyje 80,5 tys. osób. A dalej mają one przed sobą przeciętnie ponad 18 lat życia (15,9 lat mężczyźni i 20,5 lat kobiety)⁸. Stąd można stwierdzić, że dożycie wieku starczego nie jest niczym nadzwyczajnym. Jednak podobnie jak przy ryzyku śmierci (pomimo tego, że każdy człowiek umrze to jest to traktowane jako ryzyko i podlega ubezpieczeniu) podstawowym kryterium jest czas, a dodatkowo również potrzeby. Nikt z młodych osób, będących aktywnymi zawodowo, nie jest w stanie dokładnie określić czasu kiedy przestanie pracować, a jego potrzeby zmieniają się w potrzeby charakterystyczne dla osób starszych.

Dodatkowo ryzyko to dotyka nie tylko daną jednostkę, ale jego negatywne następstwa mogą mieć niekorzystny wpływ na położenie jej bliższego lub dalszego otoczenia (rodzina, społeczność lokalna, zawodowa, a nawet społeczeństwo w ogóle)⁹.

Potrzeby związane ze starością mają zarówno charakter ekonomiczny, społeczny, kulturalny jak i medyczny. Szczegółowe ich wymienienie mogłoby zawierać:

- zachowanie standardu konsumpcji w zakresie odżywiania, odzieży, wyposażenia;
- utrzymanie osób, wobec których osoba starsza ma zobowiązania alimentacyjne (np. wychowanie dzieci, niepracująca żona itp.);
- dostęp do urządzeń kulturalnych i rekreacyjnych;
- opieka lekarska, szpitalna itp.¹⁰

Dodatkowym zjawiskiem, które obserwujemy we współczesnych społeczeństwach jest wzrost liczby jedno i dwuosobowych gospodarstw domowych osób starszych. Ludzie tacy pragną zachowania własnej godności poprzez niezależność zarówno życiową jak i finansową.

Podsumowując można powiedzieć, iż starość jako ryzyko powoduje dwa rodzaje zagrożeń:

- pierwsze, których skutkiem jest pewien brak środków utrzymania,

⁸ L. Boleślawski (oprac.), *Polskie tablice trwania życia 1995 - 96*, GUS, Warszawa 1997, s. 32 - 37.

⁹ Budując systemy zabezpieczenia emerytalnego należy brać pod uwagę połączenie gwarancji bezpieczeństwa dla jednostek i ich środowisk, najczęściej zagrożonych bezpośrednio konsekwencjami starości.

¹⁰ Szerzej zob.: H. Balicka-Kozłowska, *Potrzeba bezpieczeństwa ludzi starszych, w: Ludzie starsi w Polsce - ich warunki i potrzeby*, IPiSS, Warszawa 1982, s. 96 i n.

- drugie, których skutkiem jest dysfunkcjonalność ekonomiczna, społeczna i praktyczna dotycząca jednostki i jej otoczenia¹¹.

3. OKREŚLENIE POJĘCIA STAROŚCI

Ścisłego określenia w tym momencie wymaga pojęcie starości. Jest to zjawisko kulturowe wyrosłe na podłożu biologicznym, a związane jest ze spadkiem możliwości do samoobsługi, do pracy, często do samodzielności¹². Jednak nie ma żadnego obiektywnego czy przyrodniczego proggu starości. Wiązanie początku starości z określonym wiekiem chronologicznym np. 70 lat, 65 lat czy 55 lat jest często umowne, konwencjonalne i rozpowszechniło się wraz z państwowymi systemami zabezpieczeń społecznych, które mają charakter zbiorczy¹³ i w swoim zakresie obejmują również ubezpieczenia społeczne. Posługiwanie się tą chronologiczną wartością jest przydatne przy ilościowym ilustrowaniu pewnych zjawisk (np. mierzenie starzenia się społeczeństwa poprzez procentowy udział osób powyżej 60 roku życia w całej strukturze społeczeństwa), jednak przyjęcie takiej lub innej granicy wieku nie oznacza, że wszyscy, którzy znaleźli się powyżej tego proggu, mają takie same cechy w zakresie zdrowia i sił, stosunków rodzinnych, potrzeb materialnych itp.¹⁴ W istocie nie ma proggu początku starości, bo starzenie się przebiega inaczej w różnych organach, układach społecznych, rodzinnych itd. Starość osiąga się stosunkowo wcześniej w życiu rodzinnym, gdy ludzie stają się dziadkami. Inną granicą konwencjonalną jest zaprzestanie pracy zawodowej z powodu osiągnięcia wieku dającego prawo do pobierania świadczeń emerytalnych z systemu bazowego. Jeszcze innym punktem może być utrata zdrowia, tzn. gdy człowiek nie jest zdolny do samodzielnego wykonywania zadań wynikających z samoobsługi, jakich oczekuje się od ludzi dorosłych.

Jednak w większości tych przypadków, charakterystyka osoby w wieku starczym oznacza człowieka niezdolnego do podejmowania pewnych działań bez asysty czy pomocy innej osoby. Światowa organizacja zdrowia (World Health Organization – WHO) sugeruje podzielić generalne pojęcie inwalidztwa, czy owej niezdolności, na trzy części:

- uszkodzenie – utrata lub zmiana anatomicznej, fizjologicznej lub umysłowej struktury organizmu;
- utrata autonomii – każda redukcja możliwości realizacji powszechnych, codziennych aktywności, określana przez odwołanie się do powszechnie akceptowalnych standardów ludzkiego funkcjonowania;

¹¹ T. Szumlicz, *Modele polityki społecznej*, SGH, Warszawa 1994, s. 71.

¹² J. Piotrowski, *Problemy ludzi starszych i rodzin, w skład których uchodzą ludzie starsi*, Warszawa 1979, s. 6.

¹³ T. Zieliński, *Ubezpieczenia społeczne pracowników*, PWN, Warszawa-Kraków 1994, s. 14.

¹⁴ Obserwuje się wręcz przeciwne zjawisko: gerontolodzy prowadzący badania empiryczne uważają, że różnicowanie osób w starszym wieku jest większe niż ludzi w wieku dziecięco-młodzieżowym i dojrzłym.

— upośledzenie – rozumiane jako aktualne, niekorzystne położenie wynikające z uszkodzenia i/lub utraty autonomii¹⁵.

Międzynarodowa klasyfikacja definiuje sześć fundamentalnych wymiarów ludzkiego zachowania, które pozwalają na przetrwanie:

- fizyczna mobilność,
- fizyczna niezależność od innych w podstawowych aktywnościach życia codziennego,
- wykonywanie zwyczajnych, społecznych obowiązków wynikających z wieku i płci,
- orientacja w czasie i przestrzeni,
- zachowanie społecznych relacji z innymi,
- samowystarczalność ekonomiczna poprzez osiąganie dochodów z pracy lub innego źródła.

Część z tych kryteriów nie może zostać obiektywnie zmierzona lub dostosowana do wymagań systemu opieki społecznej; rzadziej rynku ubezpieczeń gospodarczych. Jednak amerykański naukowiec S. Katz sformułował koncepcję „aktywności życia codziennego” (Activities of daily living – ADL), która pozwala na łatwy i obiektywny pomiar inwalidztwa¹⁶. Człowiek traci zdolność do samodzielnej realizacji podstawowych aktywności codziennego życia: odżywanie się, ubranie się, używanie toalety itp. Zachowania wykonywane od wczesnego dzieciństwa przestają być łatwe dla podstarzałych osób.

W metodzie ADL możemy wyróżnić 12 sfer, w których sprawdzany jest poziom utraty autonomii¹⁷:

- sprawność mięśni (fizyczna);
- zręczność;
- wzrok;
- słuch;
- samodzielna opieka (ostrożność);
- kontrola nad procesami fizjologicznymi;
- komunikacja;
- codzienne zachowanie;
- świadomość;
- funkcje intelektualne;
- jedzenie, picie, trawienie;
- poruszanie się.

Próbując dokonać pomiaru stopnia realizacji ryzyka starości, należałoby dokonać go na bazie każdej z tych aktywności. Każdemu wykonywanemu działaniu przez osobę starszą (a częściej brakowi takiego działania) można nadać wskaźnik obrazujący poziom stanu danej osoby. Przykłady takich wskaźników podano w poniższych tabelach.

Otrzymane wyniki można zsumować (dla każdej sfery najwyższy) i utworzyć zestawienie obrazujące łączny poziom ubezwłasnowolnienia (realizacji ryzyka starości).

¹⁵ Long term care insurance, SCOR TECH, Paris 1995, s. 28.

¹⁶ Pierwsze informacje na ten temat pojawiły się w: S. Katz, *Studies of Illness in the Aged: The index of ADL*, „Journal of the American Medical Association” 1963.

¹⁷ S. Benjamin, *Long term care: What are the risks?*, w: *Long term care*, SCOR TECH, Paris 1991, s. 20.

Tabela 1

Przemieszczanie się		Brak kontroli nad czynnościami fizjologicznymi	
opis	poziom braku autonomii	opis	poziom braku autonomii
niemożność chodzenia	11,5	brak kontroli nad	
brak możliwości pokonania		wnętrznosciami (jelitami)	11,5
12 schodów (w górę i w dół)	6,5	brak kontroli nad pęcherzem	10,5
*	*	*	*
*	*	*	*
niemożność przejścia 500 metrów bez zatrzymania	0,5	strata kontroli nad pęcherzem	
		co najmniej raz w miesiącu	2,5
		rzadka, okazjonalna strata	
		kontroli nad pęcherzem	1,0

Źródło: S. Benjamin, *Long term care: What are the risks?*, w: *Long term care*, SCOR TECH, Paris 1991.

Tabela 2

Poziom realizacji ryzyka starości

Łączny wynik	Kategoria ubezwłasnowolnienia
19,0 - 21,40	10 (wysoki poziom utraty autonomii)
9,0 - 10,95	5
0,5 - 2,95	1 (najmniejszy poziom)

Źródło: Jak w tabeli 1.

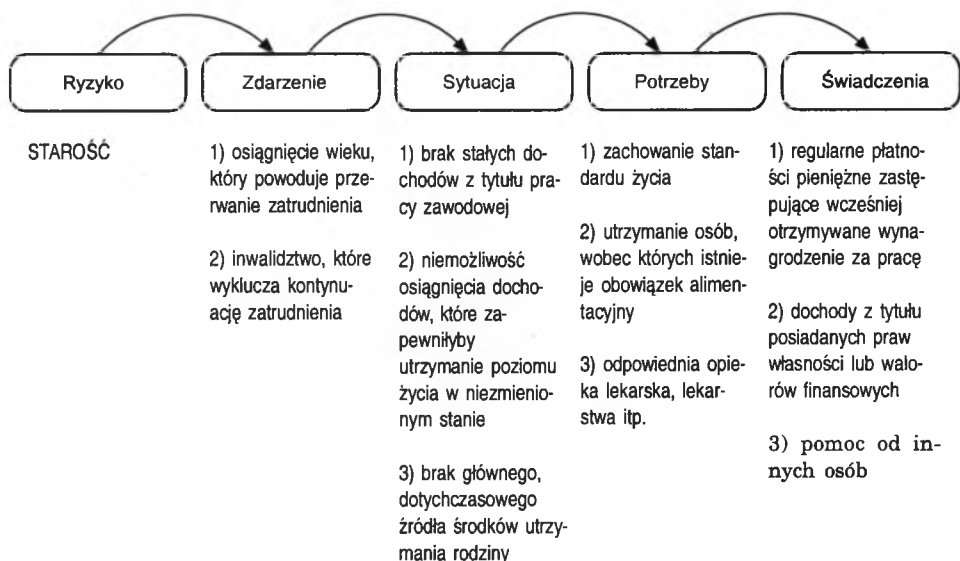
Wyznaczenie pewnego całkowitego stanu ubezwłasnowolnienia, upoważniającego do poboru odpowiednich świadczeń, sprawia, iż starość może stać się mierzalna i wykluczać elementy subiektywizmu w ocenie intensywności tego zjawiska.

Druga faza zarządzania ryzykiem polega na podejmowaniu działań zmierzających do uniknięcia danego ryzyka (zaistnienia zdarzenia) lub zmniejszenia strat, które mogą wystąpić w momencie jego realizacji. Zjawiska prewencji¹⁸ (czyli zmniejszania prawdopodobieństwa nastąpienia danego zdarzenia) i represji (czyli zmniejszenia jego rozmiarów) trudno w prosty sposób odnieść do problemów starości. Dlatego jedynym wyjściem w przypadku wieku starczego jest pokrywanie potrzeb, które zaistniały. Działanie takie nazywane jest kompensacją.

Dożycie przez człowieka np. 60 lat można uznać jako „zdarzenie pozytywne”, jednak może ono powodować (i z reguły powoduje) określone potrzeby majątkowe i w tym sensie należy je przyrównywać do zdarzeń powodujących szkodę¹⁹, rozumiejąc szkodę jako uszczerbek majątkowy (finansowy), tzn. jako konieczny wydatek jednorazowy lub ciągłość wydatków przez pewien okres lub do końca życia.

¹⁸ W ryzykach osobowych częściej pojawia się pojęcie „profilaktyka”.

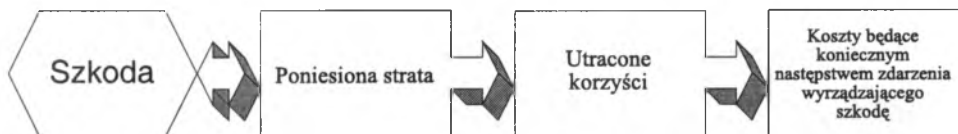
¹⁹ E. Stroiński, *Ubezpieczenia na życie*, wyd. LAM, Warszawa 1996 r., s. 20.

Rys. 1. Powiązanie między ryzykiem i świadczeniami w zabezpieczeniu emerytalnym

Źródło: Opracowanie własne.

Szkoda (rys. 2) może się składać z kilku elementów, które zsumowane dają łączny wymiar świadczeń potrzebnych do ich skompensowania. Poniesiona strata w analizowanym zagadnieniu starości może oznaczać brak wynagrodzenia z tytułu pracy czy utratę więzi społecznych. Utracone korzyści utożsamiać należałoby z zaniechaniem realizacji poczynionych planów osobistych czy dalszej samorealizacji lub utratą dodatkowych profitów z kontynuowania zatrudnienia. Realizacja ryzyka starości może oznaczać również konieczność dokonywania dodatkowych wydatków na lekarstwa, specjalistyczną opiekę czy zakup sprzętu niezbędnego do codziennego życia (wózek, przystosowany samochód itp.).

Rys. 2. Elementy szkody

Źródło: Opracowano na podstawie W. Warkała, *Ubezpieczenia utraconych korzyści, ubezpieczenie w nowej wartości i ubezpieczenie w wartości otaksowanej*, *Studia Ubezpieczeniowe*, Poznań 1975, t. II, s. 52.

Wszelkie dochody osiągane przez człowieka w wieku starszym doprowadzają do finansowania potrzeb (kompensacji). W skład tych dochodów może wchodzić wiele elementów, jednak ze względu na cel i zakres pracy w analizie ograniczymy się do tych pochodzących z państwowego systemu

ubezpieczeń społecznych oraz prywatnych zakładów ubezpieczeń, jako głównych źródeł finansowania ryzyka starości. Przez określenie źródeł finansowania ryzyka rozpoczyna się trzeci etap zarządzania ryzykiem. Najważniejszym obostrzeniem kryterium wyboru elementów pokrywających potrzeby osób starszych jest fakt, iż muszą to być dochody pieniężne²⁰. Ze względu na ograniczony zakres opracowania w dalszych rozważaniach ograniczono się do potrzeb ekonomicznych, ściśle związanych z utratą dochodów z pracy.

Ludzie w wieku starszym mają szereg różnych potrzeb, które mają nie tylko charakter ekonomiczny, ale także medyczny (np. zaopatrzenie w leki, dostępne miejsce w szpitalu) czy psychologiczne (np. poczucie niezależności finansowej od dzieci, potrzeba częstych kontaktów). Jednak z naszej definicji zabezpieczenia emerytalnego usuwamy dochody rzeczowe i usługi socjalne (jak np. nieodpłatne leki, usługi mieszkaniowe, domy opieki społecznej), które są charakterystyczne dla państwowych świadczeń na rzecz osób starszych, a które i tak przeciętny człowiek może nabyć za posiadane środki pieniężne. Świadczenia rzeczowe winny być udzielane tylko wówczas, gdy skutki zdarzenia socjalnego można usunąć jedynie przy zastosowaniu ściśle określonych dóbr i służb świadczeniowych, a nie jest pewne, że świadczeniobiorca wykorzystałby odpowiednio ewentualne przyznane świadczenia pieniężne²¹. Tak więc za preferowaniem pomocy w formie rzeczowej, bądź usług, może przemawiać efektywność działań. Taki sposób pokrywania potrzeb ma również rację bytu wówczas, gdy naruszona jest równowaga rynkowa, a problem polega nie tylko na posiadaniu środków pieniężnych, ale na uzyskaniu na rynku rzeczy czy usług niezbędnych do właściwego funkcjonowania danego gospodarstwa domowego²².

Czwarty etap zarządzania ryzykiem to administrowanie podjętych działań. W zakresie ryzyka starości może to oznaczać stałą kontrolę poziomu potencjalnych dochodów po zaprzestaniu aktywności zawodowej. W tym etapie konieczne jest uzyskanie symulacyjnych wartości przyszłej emerytury ze wszystkich form zabezpieczenia emerytalnego, w które zaangażowała się dana osoba.

4. PAŃSTWOWE ŚWIADCZENIA EMERYTALNE

Przy tworzeniu państwowego systemu zabezpieczenia emerytalnego należy zastanowić się jakie mogą być oczekiwania osób, które będą z niego korzystały. Korzystający z emerytur powinni mieć zapewniony rozsądny i stały realny dochód, wówczas kiedy nie są już w stanie zapewnić go sobie samodzielnie. Dodatkowo system emerytalny powinien zapewniać jasną

²⁰ M. Żukowski, *Wielostopniowe systemy emerytalne w Unii Europejskiej i w Polsce*, wyd. AE, Poznań 1997, s. 17.

²¹ *Elementy systemu zabezpieczenia społecznego w warunkach społecznej gospodarki rynkowej*, GVG, Köln 1994, s. 25.

²² Szerzej w: A. Tymowski, *Świadczenia pieniężne i w naturze jako instrument polityki społecznej państwa*, w: *Ludzie starsi w Polsce – ich warunki i potrzeby*, IPiSS, Warszawa 1982, s. 105 i n.

relację pomiędzy wcześniejszymi dochodami a wysokością otrzymywanej emerytury (indywidualny poziom zabezpieczenia). Pracownik, który wcześniej przechodzi na emeryturę na skutek dalszej niezdolności do pracy, nie powinien tracić prawa do dochodów na starość, które nabył podczas swojego okresu pracy. Świadczeniobiorca systemu oczekuje od niego pewnej elastyczności, tak aby mógł przystosować otrzymywaną w przyszłości emeryturę do swoich potrzeb (np. wyższa podczas kilku pierwszych lat ze względu na pozostające niekiedy na utrzymaniu dzieci, a dalej już niższa). System powinien być wiarygodny, trwały i bezpieczny. W zasadach budowy systemu nie mogą istnieć możliwości takich zmian, które doprowadzą do utraty posiadanych praw do emerytury. Zaś trwałość i bezpieczeństwo należy podwyższać przez odpowiedni system finansowania. Twórcy zabezpieczenia emerytalnego muszą zapewnić pracownikom realizację zasady sprawiedliwości, tzn. że ich warunki otrzymywania świadczeń nie odbiegają w znaczący sposób od warunków ustalonych dla innych grup pracowników uczestniczących w systemie (np. zależność między emeryturami urzędników państwowych a pracownikami przemysłu). Od systemu oczekuje się również prostoty i łatwości w zrozumieniu zasad, a świadczeniobiorca powinien wiedzieć do uzyskania jakiej emerytury został upoważniony i jakie musi podjąć kroki, aby je otrzymać²³.

Stawiane przed państwowym systemem zabezpieczenia emerytalnego cele mogą być w różnorodny sposób realizowane. Jednak budowanie takich systemów opiera się głównie na trzech metodach: ubezpieczeniowej, zaopatrzeniowej, opiekuńczej.

Metoda (technika) ubezpieczeniowa nawiązuje do tradycji i doświadczeń ubezpieczeń gospodarczych i wyróżnia się tym, że:

- stosowano ją do oznaczonej grupy społecznej (pracowników zależnych), a nie do całej ludności,
- tworzy się scentralizowany fundusz gromadzony w sposób zdecentralizowany – za pośrednictwem składki ubezpieczeniowej – z reguły wyodrębnionej i funkcjonującej autonomicznie,
- składki dostosowuje się do rozmiaru ryzyka przy wykorzystaniu prawa wielkich liczb,
- świadczenia są uzależnione od składek (zasada wzajemności składki i świadczeń) i zróżnicowana odpowiednio do kosztu i wielkości opłacanych składek (zasada odpłatności).

Metoda zaopatrzeniowa nawiązuje do instytucji opieki społecznej. Ukształtowała ona pewne zasady jednocześnie wspólne i odmienne w stosunku do występujących w technice ubezpieczeniowej, a mianowicie:

- technika zaopatrzeniowa obejmuje na ogół całą ludność,
- środki zaopatrzenia pochodzą ze środków publicznych budżetu państwa (z ogólnych dochodów budżetowych, bądź specjalnego podatku, naliczanego w stosunku do dochodu); fundusz ma zatem charakter scentralizowany, nie wyodrębniony,

²³ *Civil service pension schemes*, SIGMA Papers: No. 10, OECD, Paris 1997, s. 19 - 20.

— technika zaopatrzeniowa zapewnia gwarancję prawną do świadczeń; może przy tym uzależniać je od nieposiadania innych środków utrzymania; wysokość świadczeń jest na ogół jednolita (zaspokajanie w jednakowym stopniu podstawowych potrzeb, uznanie za niezbędne „minimum” utrzymania)²⁴.

Należy również wspomnieć o trzeciej zasadzie (metodzie) tworzenia systemów, zasada opiekuńczości. Częściej jej zastosowanie obserwujemy w innych niż emerytalne świadczeniach, znajdujących się w ramach ubezpieczeń społecznych. Jednak idea ta jest znacząca i wpływa na kształt zabezpieczenia emerytalnego. Żaden z systemów zabezpieczenia społecznego nie jest tak pojemny, aby mógł – w ramach systemów ubezpieczeniowych lub zaopatrzeniowych – uwzględniać i zabezpieczać przed wszelkiego rodzaju indywidualnymi sytuacjami życiowymi jakie mogą zaistnieć w czasie trwania życia człowieka. Stąd też istniejąca zasada opiekuńczości zorientowana jest na udzielanie świadczeń osobom, których dochody lub majątek są niewystarczające dla samodzielnego zapobiegania powstałej, trudnej sytuacji.

Tabela 3

Charakterystyka bazowego systemu emerytalnego

Wyszczególnienie	Opis
1	2
Cechy	publicznoprawny charakter – tzn. uregulowane są najczęściej ustawowo i są prowadzone przez instytucję prawa publicznego; przymusowość – co oznacza systemy obowiązkowe, z których objęte nimi osoby nie mogą wystąpić; powszechność – systemy te mają z założenia szeroki zakres przedmiotowy określany na bazie pracy zawodowej, charakteru pracy, wysokości zarobków.
Organizacja	prowadzone przez państwo (lub publicznoprawną instytucję działającą w imieniu państwa); istnienie struktury kontrolnej sprawdzające poprawność stosowania przepisów rentowych i ustawowych celów postępowania administracyjnego; spełniona ubezpieczeniowa zasada pewności prawnej, oznaczająca możliwość sądowego dochodzenia przez pracowników swoich praw.
Zabezpieczony krąg osób	szerokie pojęcie – wszyscy mieszkańcy danego kraju; węższe rozumienie, tzn. według pewnych przyjętych kryteriów: 1) tylko osoby pracujące zawodowo, 2) tylko osoby o szczególnym charakterze pracy ²⁵ , 3) tylko osoby o właściwym poziomie zarobków (może być określony z dołu lub z góry).
Struktura świadczeniowa	koncentruje się na zabezpieczeniu przed ryzykami związanymi z utratą dochodów z tytułu powstałego inwalidztwa, na wypadek starości lub śmierci (żywiciela).

²⁴ L. Mackiewicz-Golnik, *Powszechne ubezpieczenia emerytalne*, PWE, Warszawa 1983, s. 16 - 17.

²⁵ Najwcześniejszej zabezpieczeniem emerytalnym obejmowano robotników, stopniowo ogół pracowników, potem także pracujących na własny rachunek.

1	2
Finansowanie	dwa źródła dochodów funduszu: a) składki płacone przez pracowników, pracodawców lub obie strony łącznie b) środki kierowane przez państwo do funduszu dwa sposoby finansowania: kapitałowe: – rzadko spełniana zasada aktuarialna, tzn. składki kalkulowane tak, aby ich lokaty mogły pokryć odpowiedni poziom prawdopodobieństwa i trwania ryzyka niezdolności do pracy, – wrażliwy na czynnik wzrostu gospodarczego, – zagrożony w okresie trudności gospodarczych (np. inflacja); repartycyjne – pokolenie pracujące opłaca świadczenia emerytalne pokoleniu, które odeszło z aktywnego życia zawodowego, – wrażliwy na zmiany demograficzne (spadek liczby osób pracujących) i ogólne starzenie się społeczeństwa – system pod wpływem tendencji do dezaktywacji zawodowej na skutek problemów związanych z rynkiem pracy.

Źródło: Opracowanie własne.

Przez przymusowość system ten nabiera dla pracowników, potencjalnych świadczeniobiorców specjalnego znaczenia. W młodym wieku ludzie myślą raczej o inwestycjach w rodzinę, konsumpcji, a nie o inwestycjach w przyszłość. Oznacza to, iż są oni bardziej skłonni do ponoszenia wspomnianego wcześniej ryzyka społecznego związanego ze starością. W literaturze skłonność ta bywa interpretowana w kategoriach krótkowzroczności konsumenta (myopia) w decyzjach dotyczących alokacji dochodów w czasie trwania życia ludzkiego²⁶. Dlatego zjawiskiem tym na bazie nurtu interwencjonizmu zajmuje się państwo i ono głównie tworzy bazowy system emerytalny.

Jeżeli jednak w danym kraju wykształciły się silne organizacje związkowe i stowarzyszenia pracodawców, powstaje możliwość stworzenia w instytucjach ubezpieczeniowych społecznych organów samorządowych (w ten sposób ubezpieczeni, ich pracodawcy, a nawet świadczeniobiorcy uzyskują możliwość udziału w realizacji zadań systemu). Następnym krokiem może być powierzenie tym organizacjom kierowania systemami, jednak poszczególne instytucje ubezpieczeniowe nie powinny być zbyt małe, wynika to bowiem z konieczności efektywnego wyrównywania istniejących ryzyk i skutecznego administrowania²⁷.

Ubezpieczenia emerytalne, przyznając świadczenia będące zazwyczaj wynikiem uprzednio osiągniętych dochodów, zasadniczo winno być finansowane przez składki pobierane z takich dochodów. Można to zrealizować w ten sposób, iż dla każdego ubezpieczonego pracownika określona zostaje pewna stała wielkość procentowa (stawka składkowa) z indywidualnych dochodów z tytułu pracy, która odprowadzana jest na ubezpieczenie emerytalne jako składka. Wiele przemawia za tym, aby składki na ubezpieczenie

²⁶ S. Golinowska, *Polityka społeczna ...*, s. 70.

²⁷ *Elementy systemu ...*, s. 83.

emerytalne uiszczane były wspólnie przez ubezpieczonego i pracodawcę. Pobór składki winien podlegać kontroli instytucji ubezpieczenia społecznego i nie powinien odbywać się za pomocą instytucji państwowych (np. urzędów skarbowych), gdyż mogłoby to powodować mieszanie środków używanych z tytułu składek ze środkami z tytułu podatków.

Długookresowe świadczenie pieniężne (jakim jest emerytura) może być większe lub mniejsze w stosunku do indywidualnej składki pobranej jednorazowo lub skumulowanej w czasie. W tym przejawia się mechanizm asekuracji i repartycji ubezpieczeniowej, w której koszt ryzyka rozkłada się na wszystkie podmioty ubezpieczeniowe. Jednak we współczesnych systemach raczej nie stosuje się zasady aktuarialnej równowartości składki i świadczenia. Poprzez realizację celów polityki społeczno-gospodarczej państwa dąży się do podniesienia świadczeń osób o niższych zarobkach, tzn. tych którzy odczuwają największą potrzebę zabezpieczenia. Państwo może uczestniczyć w finansowaniu systemu na wiele sposobów: uiszczanie przez budżet państwa składek na ubezpieczenie emerytalne na rzecz określonych osób; państwo może zawierać ubezpieczenie emerytalne na rzecz określonych osób; państwo może zwracać wydatki, jakie poniesione zostały przez instytucję ubezpieczeniową; może zostać określone ryczałtowo dofinansowanie, jakie budżet państwa przekazuje na rzecz ubezpieczenia emerytalnego. W przypadku wybrania ostatniej z przedstawionych możliwości, zryczałtowane dofinansowanie winno podlegać zdynamizowaniu stosownie do poziomowi wydatków systemu. Dofinansowanie państwowe winno być ustalane wcześniej, aby można było określić założenia budżetowe instytucji ubezpieczeniowej.

5. ŚWIADCZENIA Z ZAKŁADÓW UBEZPIECZEŃ NA ŻYCIE

Przy przejściu do komercyjnych sposobów pokrywania ryzyka starości należy wspomnieć o pojęciu własnej przezorności lub inaczej samoubezpieczeniu.

Samoubezpieczenie w przypadku zabezpieczenia emerytalnego polegać może na tym, iż człowiek, jako podmiot zainteresowany, stara się we własnym zakresie zgromadzić środki na pokrycie potrzeb związanych z wiekiem starczym. Jest to więc indywidualne działanie oparte na świadomości nieuchronności tego zjawiska. Każdy człowiek posiada w jakimś zakresie umiejętność zarządzania własnymi pieniędzmi, czyli własnym kapitałem. Najbardziej efektywnym sposobem zarządzania jest inwestowanie. Może ono przynieść korzyści, które pozwolą zainteresowanej osobie uzyskać odpowiednio wysokie dochody w wieku starczym, zaspokajając zaistniałe potrzeby.

Do dyspozycji takiej osoby pozostaje możliwość skorzystania z szeregu instrumentów dostępnych na rynku. Celem przy takim działaniu jest wybór odpowiednich inwestycji, które dadzą oczekiwany poziom efektywności, przy ograniczonym poziomie ponoszonego ryzyka finansowego²⁸; np. lokaty

²⁸ Więcej na temat ryzyka finansowego w tego typu zabezpieczeniu emerytalnym w: H. B. Mayo, *Wstęp do inwestowania*, K. E. Liber, Warszawa 1997.

bankowe, obligacje, akcje przedsiębiorstw, złoto, okazy kolekcjonerskie, nieruchomości czy fundusze inwestycyjne.

Instytucją ubezpieczeniową realizującą idee własnej przeczności swoich klientów jest ubezpieczenie na życie, które staje się bazą do tworzenia indywidualnych systemów emerytalnych.

Tabela 4

Charakterystyka indywidualnych systemów emerytalnych

Wyszczególnienie	Opis
Cechy	indywidualny charakter (własna przeczność danej osoby); duża różnorodność i elastyczność warunków nabycia; formy i wysokość świadczeń oparta na rachunku aktuarialnym; interwencja państwa w postaci regulacji dotyczących działalności.
Organizacja	1) ubezpieczenia na życie prowadzone przez zakłady ubezpieczeniowe; 2) indywidualne konta emerytalne prowadzone przez firmy ubezpieczeniowe, banki, towarzystwa budowlane, towarzystwa powiernicze, kasy wzajemnej pomocy; 3) obowiązkowe systemy emerytalne zarządzane przez prywatne lub państwowe instytucje.
Zabezpieczany krąg osób	z uwagi na dobrowolność fundusz nie jest określony; uzależniony od: stopy pokrycia z systemu bazowego i zakładowego, istniejących ulg podatkowych oraz wykonywanego zawodu (bardziej popularne wśród osób prowadzących własną działalność).
Struktura świadczeń	pokrywane różnorodne ryzyka określone na bazie własnej przeczności, istnieje element oszczędnościowy.
Finansowanie	przez osoby zawierające ubezpieczenia (rzadziej przez pracodawcę) oraz przez państwo w ramach istniejących zwolnień podatkowych.

Źródło: Opracowanie własne.

System ten wydaje się być zbieżny z analizowaną wcześniej ideą samoubezpieczenia, istnieje tu jednak poważna różnica wynikająca z teorii ubezpieczeń. W tworzeniu indywidualnych systemów emerytalnych, scharakteryzowanych w tabeli 4, uczestniczą tylko i wyłącznie osoby pragnące pozbyć się tego ryzyka społecznego, jakim jest starość. A dopiero z utworzonego funduszu pokrywa się emerytury uczestników. W przypadku samoubezpieczenia brak jest tworzenia funduszu o podobnych cechach. Dodatkowo przy prowadzeniu indywidualnych systemów emerytalnych opartych na ubezpieczeniu na życie mamy do czynienia ze znacznie wyższymi kosztami administracji i obsługi inwestycji, niż ma to miejsce przy samodzielnym kierowaniu swoimi inwestycjami.

Dość istotnymi cechami, które odróżniają ten rodzaj systemów od wcześniej analizowanego państwowego, jest oparcie formy i wysokości świadczeń na rachunkach aktuarialnych oraz finansowanie tylko i wyłącznie przy zastosowaniu kapitalizacji. Indywidualne zabezpieczenia emerytalne na bazie polis ubezpieczeniowych cechuje największa różnorodność rozwiązań organizacyjnych i produktowych. Przykład tego znajdujemy w poniższej tabeli 5.

Tabela 5

Ubezpieczenia na życie klasyczne i z funduszem inwestycyjnym, które można zastosować w indywidualnym systemie emerytalnym

Rodzaje ubezpieczeń	Opis
Ubezpieczenie na życie z funduszem inwestycyjnym	<ol style="list-style-type: none"> 1) określona tylko minimalna składka, płacona w dogodnych dla ubezpieczającego terminach i wysokościach; 2) wysokość świadczeń zależy od wysokości wpłaconych składek i osiągniętych przychodów z działalności lokacyjnej zakładu ubezpieczeń; 3) często ryzyko związane z inwestycjami spoczywa na ubezpieczającym.
Jednostkowe ubezpieczenie rentowe	<ol style="list-style-type: none"> 1) składki opłacane regularnie w znanej wielkości; 2) wysokość świadczeń związana z okresem płatności świadczenia: czy renta płatna natychmiast, okresowo czy też z odroczeniem; 3) określony pewien gwarantowany poziom rentowności (choć rzadko), jednak brak informacji dla ubezpieczającego o kierunku lokat z danej polisy; 4) w przypadku zgonu w okresie ubezpieczenia następuje wypłata zebranych składek (ewentualnie skumulowanych o zysk z inwestycji) lub wartości wykupu (skumulowana na podstawie rezerwy matematycznej); zdarza się, iż nie następuje zwrot składek.
Ubezpieczenie na dożycie	<ol style="list-style-type: none"> 1) składki opłacane regularnie; 2) świadczenia uzależnione od efektywności lokat i okresu płacenia składek; 3) wypłata tylko i wyłącznie w momencie dożycia odpowiedniego wieku.
Ubezpieczenie na wypadek śmierci i dożycie (tzw. mieszane)	<ol style="list-style-type: none"> 1) składka opłacana przez cały określony okres ubezpieczenia, znacznej wielkości, dlatego płacone częściej niż raz w roku; 2) wypłata sumy ubezpieczenia następuje w przypadku śmierci ubezpieczonego lub dożycia przez niego do końca okresu ubezpieczenia; 3) istnieje materialne wsparcie rodziny w przypadku przedwczesnej śmierci ubezpieczonego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Walerys, A. Piotrowska, *Od klasycznych ubezpieczeń na życie do ubezpieczeń z funduszem inwestycyjnym*, „Prawo Asekuracyjne” 1997 nr 3, s. 40 - 41 oraz O. Doan (red.), *Ubezpieczenia życiowe*, Poltext, Warszawa 1995, s. 61 - 79.

Podstawowymi zdarzeniami i ryzykami jakie pokrywają tego typu ubezpieczenia są: śmierć ubezpieczonego lub dożycie określonego w umowie wieku (lub liczby lat od chwili zawarcia umowy ubezpieczenia). W ten sposób zakład ubezpieczeń zaciąga zobowiązanie wobec ubezpieczającego, że w razie zaistnienia danego ryzyka, będzie posiadał on środki na pokrycie roszczeń klienta.

Do ubezpieczenia mogą być jednak włączone również inne ryzyka, do których należą zwłaszcza dodatkowe świadczenia, gdy śmierć nastąpiła z powodu wypadku, wystąpiło ryzyko trwałego inwalidztwa, ryzyko zachorowania, w tym tzw. „ciężkiej choroby” i inne zdarzenia (nie tylko negatywne) związane z „drogą życia” (np. urodzenie się dziecka). W przypadku „ciężkich chorób” wypłata następuje w razie zachorowania ubezpieczonego na niektóre bardzo ciężkie choroby zwykle kończące się śmiercią w ciągu pewnego okresu (np. niektóre postacie nowotworu, choroby serca, powodujące zastosowanie operacji by-pass, itp.).

Analizując charakter ubezpieczeń na życie można zauważyć, że jest ono niekiedy bardziej zbliżone do oszczędzania i inwestowania środków finansowych niż do typowego ubezpieczenia, gdzie określone zdarzenie może wystąpić (ryzyko może się zrealizować), ale nie musi. Poza przypadkami, gdy mamy do czynienia z ubezpieczeniami terminowymi, ryzyko zawsze się realizuje, a nie znany jest jedynie czas, kiedy to nastąpi.

Różnice między oszczędzaniem w ramach ubezpieczenia na życie a innymi rodzajami oszczędzania nie są tak duże, jak mogłoby się pozornie wydawać. Podstawowa różnica polega na tym, że w ramach zwykłego oszczędzania osoba oszczędzająca może wycofać tylko tyle pieniędzy, ile włoży, plus ustalone oprocentowanie. Natomiast przy specyficznym oszczędzaniu, jakim jest ubezpieczenie na życie, w niektórych sytuacjach, a mianowicie w razie śmierci lub niektórych także inwalidztwa lub choroby (gdy zdarzenie to włączone jest do ubezpieczenia), ubezpieczony (lub osoba uposażona) pobrać może pełną wartość spodziewanych oszczędności (tzw. sumę ubezpieczenia), a więc nie tylko to, co faktycznie ubezpieczający uskładał, ale także to, co by uskładał według ustalonego planu wpłat składek, gdyby śmierć, inwalidztwo lub choroba nie wystąpiły. Każdy plan ubezpieczeniowy może zakończyć się trzema możliwymi rozwiązaniami:

- śmiercią osoby ubezpieczonej, powodującą wypłatę całej sumy ubezpieczenia nawet wówczas, gdy zapłacono dopiero pierwszą miesięczną ratę składki, która wynosić może zaledwie ułamek procenta tejże sumy;
- dożyciem końca okresu ubezpieczenia, powodującym wypłatę całej sumy ubezpieczenia, zgodnie z umową (jednorazowo lub w formie okresowo płaconej renty);
- przerwaniem ubezpieczenia, tj. zaprzestaniem opłaty dalszych składek w okresie ubezpieczenia, powodującym częściowy zwrot kapitału i likwidację ubezpieczenia lub obniżenie sumy ubezpieczenia stosownie do proporcji wpłaconego kapitału, do tego jaki powinien być wpłacony według planu ubezpieczenia; możliwe jest też wzięcie pożyczki z kwoty wpłaconych składek, a w razie jej oddania, odtworzenie na nowo ubezpieczenia; przerwanie ubezpieczenia i częściowy zwrot kapitału jest działaniem porównywalnym z wycofaniem wkładów oszczędnościowych przed terminem umowy²⁹.

Zakłady ubezpieczeń w ramach zabezpieczenia dochodów na starość są w stanie zaoferować bogatą gamę produktów ubezpieczeniowych mogących spełnić oczekiwania szerokiej rzeszy klientów, w zakresie przyjmowania i właściwego zagospodarowania ich oszczędnościami z przeznaczeniem na indywidualne emerytury. Właściwe gospodarowanie tymi środkami powinno przysparzać znaczących korzyści ubezpieczonym w postaci odpowiedniej wysokości otrzymywanej emerytury³⁰.

Również reformatorzy polskiego systemu emerytalno-rentowego dostrzegli pozytywne walory ubezpieczeń na życie. Umowa grupowego ubezpieczenia na życie pracowników z funduszem inwestycyjnym jest jedną

²⁹ E. Stroiński, *Ubezpieczenia na życie ...*, s. 24 - 25.

³⁰ J. Piątek, *Rola zakładów ubezpieczeń na życie w reformie ubezpieczeń społecznych*, w: *Finanse i Bankowość - przekształcenia systemowe*, wyd. Absolwent, Łódź 1997, s. 335.

z czterech form (obok pracowniczego funduszu emerytalnego, wnoszenia przez pracodawcę składek do funduszu inwestycyjnego i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych)³¹ umożliwiającą pracodawcy tworzenie swoim pracownikom dodatkowych emerytur. Na bazie tych form tworzone są pracownicze programy emerytalne, czyli tzw. III filar.

Znacząca rola zakładów ubezpieczeń w całym systemie zabezpieczenia emerytalnego zależy jest nie tylko od nich samych (tj. ich chęci, doświadczenia, elastyczności, posiadanej bazy kadrowej, technicznej czy organizacyjnej), ale również od warunków zewnętrznych. Chodzi tu przede wszystkim o:

- wzrost świadomości wśród społeczeństwa, iż ubezpieczenia na życie mogą podnosić wysokość otrzymywanej emerytury;
- stosunek systemu podatkowego w odniesieniu do składek wnoszonych przez pracodawców lub bezpośrednio przez pracowników oraz do świadczeń otrzymywanych z zakładów ubezpieczeń;
- jasne uregulowania prawne odnoszące się do miejsca zakładów ubezpieczeń w zreformowanym systemie (zarówno w zakresie II jak i III filaru).

6. ZAKOŃCZENIE

Właściwa budowa zabezpieczenia emerytalnego może wpływać na całą gospodarkę. W przypadku naszego kraju sprawa ta nabiera szczególnego znaczenia. Jak wskazał prof. Stanisław Gomułka z London School of Economics³², warunkiem utrzymania tempa rozwoju polskiej gospodarki na poziomie 6 - 7% rocznie, jaki mieliśmy w latach 1995 - 97, jest zwiększenie krajowych oszczędności. W ciągu najbliższych lat należałoby zwiększyć ten poziom z 20% PKB w obecnym momencie do 25 - 30%. Stąd w zreformowanym systemie emerytalnym znajdujemy wiele rozwiązań mających pobudzić skłonność do oszczędzania, również tych opartych na działalności zakładów ubezpieczeń.

INCOME OF AN ELDERLY AND THE OLD AGE RISK MANAGEMENT

S u m m a r y

The „earning possibility” is generally menaced by four dangers: untimely death, reaching the old age, illness or invalidity, unemployment. The Author of the article is preoccupied with the problem of losing the earning capacity in the old age from the point of view of social insurance for retired people. Starting from defining the notion of „an old man” and characterising his living functions after the theory of S. Katz on activities of daily living – the Author discusses system of States’ and individual insurance for the retired as well as the system of life insurance. He presents the scope of services offered by insurance firms, the aims and effects of their functioning in relation with a reform of the pensions’ and annuities’ system which is now having place in Poland.

³¹ Zob. Ustawę z 22 sierpnia 1997 r. o pracowniczych programach emerytalnych, Dz. U. Nr 139 poz. 932, art. 7.

³² Wywiad przeprowadzony z prof. Stanisławem Gomułką zamieszczony w Dzienniku „Prawo i Gospodarka” z 22.12.1997 r.